

Киевской, Черкасской, Хмельницкой областей, г. Киева, содержащие многогранную информацию по истории студенчества педагогических учебных заведений Правобережной Украины в 20-30-х гг. Показано информационный потенциал архивных источников, в которых широко представлены нормативно-правовые акты большевистской власти в области высшего образования, документы о формировании студенческого состава, учебную и общественно-политическую деятельность молодежи, ее материальное положение и повседневную жизнь.

Ключевые слова: фонд, архив, студенты, институт, техникум, центр.

Summary

O.B.Komarnitsky

The students of Right-bank Ukrainian pedagogical universities in 1920-1930's: the archival funds' analysis

A number of the Central State Archives of the higher authorities, public organizations of Ukraine funds, public archives of Vinnytsia, Zhytomyr, Kyiv, Cherkasy, Khmelnytsky region, the city of Kyiv, which contain multifaceted information on the student history of teacher training institutions in the Right-bank Ukraine 20-30-s of the XX century are analyzed in this article. Displaying potential information of archival sources, which are well represented higher education normative-legal acts of Bolshevik government, student staff formation documents, educational and socio-political activities of young people, their financial situation and everyday life.

Key words: fund, archive, students, institute, technical school, centre.

Дата надходження статті: «10» жовтня 2013 р.

УДК 371

Ю.А.КОМІРЕНКО,
аспірант
(м.Умань)

Моральне виховання в кадетських корпусах Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX ст. у контексті формування військової педагогіки як нової науково-практичної галузі

У статті, на підставі типологічно різних джерел, що висвітлюють дореволюційний досвід кадетських корпусів, розкрито, як у виховній діяльності педагогічних колективів Полтавського, Київського, Одеського та Сумського корпусів у другій половині XIX – на початку XX ст. реалізовувалися керівні вказівки Головного управління військово-навчальних закладів і моральні настанови тогочасної військово-педагогічної думки, репрезентованої насамперед у працях українського військового педагога генерала М.Драгомирова. З'ясовано, що в контексті реформ військової освіти 1860–1870-х рр., незважаючи на суттєву реорганізацію форм, структури та змісту навчально-виховного процесу в кадетських корпусах, які представляли собою початкову ланку в системі військово-навчальних закладів, незмінною лишалася їх головна мета – підготовка кадрових офіцерів; відтак пріоритетний характер належав виховному процесу, спрямованому на формування певного типу світогляду й певних рис характеру та моральних якостей, необхідних військовослужбовцю в реалізації його професійної діяльності.

Ключові слова: кадетський корпус, військова гімназія, навчально-виховний заклад, моральне виховання, морально-вольова підготовка, характер, реформа, військова педагогіка, військова освіта, військовослужбовець.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Тривалий період війн і збройних конфліктів, у які вступила Російська Імперія з середини XIX ст., зростання її мілітаристичних і колоніальних інтенцій – ці й решта факторів спричинили чималу потребу держави в кадрових військових. З метою підготовки професійних кадрів для кількох військових округів Російської Армії: Південно-Західного, Південного і Харківського – у другій половині XIX – на початку XX ст. на території Наддніпрянщини було відкрито чотири кадетські корпуси: Полтавський (1840), Київський (1852), Одеський (1899) і Сумський (1900). Фактична відокремленість від Київського, Одеського та Харківського цивільних навчальних округів і підпорядкованість Головному управлінню військово-навчальних закладів, а не Міністерству народної освіти, визначали певну замкненість їх навчально-виховної системи та пріоритетні цілі військового виховання. Заснування й розвиток кадетських корпусів на українських землях припадає: по-перше, на період, відмітний у плані піднесення педагогічного руху в Росії, пов'язаного зі зростанням уваги до морального виховання; по-друге, на період становлення нової педагогічної галузі – військової педагогіки.

Аналіз досліджень і публікацій... Окремі аспекти виховання в кадетських корпусах дореволюційної Росії в дослідженнях історіографічного спрямування розробляли: М.Алпатов,

М.Балабай, І.Дугін, П.Зайончковський, В.Ізонов, А.Каменєв, В.Крилов, О.Козинець, А. Лушніков, М.Машкін, Ю.Свеженцева, А.Ткачук та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)... На підставі різних типів джерел, що висвітлюють дореволюційний досвід кадетських корпусів: офіційних документів державного рівня, оглядів з історії розвитку окремих військово-навчальних закладів, тогочасних науково-педагогічних праць і мемуарів-спогадів колишніх вихованців Полтавського, Київського, Одеського та Сумського корпусів – з'ясуємо як у виховній діяльності їх педагогічних колективів реалізовувалися моральні настанови військової педагогічної науки.

Виклад основного матеріалу... Проведена російським урядом 1860-х рр. військова реформа вплинула на постановку питання про моральний аспект виховання у військово-навчальних закладах і позначилася на його змісті, головній меті й завданнях. Саме в цей період формується чітко структурована система військової освіти, в якій кадетські корпуси виступають підготовчою ланкою. Започаткована О.Суворовим, М.Кутузовим, Ф.Ушаковим, російська військово-педагогічна думка знаходить своє відображення в інструкціях, настановах, статутах, наказах та інших письмових джерелах і починає оформлюватися як нова науково-практична галузь – військова педагогіка, зокрема в працях вихідців з України С.Макарова, М.Драгомирова, О.Бутовського. Формування військової педагогіки відбувається в контексті потужного педагогічного руху в Росії, піднесення якого пов'язане зі скасуванням кріпацтва 1861 р. Ця історична подія обумовила в педагогіці, яка поставала на теренах Російської Імперії, нове ставлення до людини – повагу до особистості дитини, увагу до дитячої психології, намагання подолати прірву між вихователем і вихованцем, відтак критику кріпацького виховання, виступи супроти станової школи, боротьбу зі схоластикою, зубрінням, муштрою.

Військова педагогіка – це галузь педагогічної науки, яка вивчає закономірності військово-педагогічного процесу, навчання та виховання військовослужбовців і військових колективів, їх підготовки до успішного ведення бойових дій і військово-професійної діяльності. Специфіка військової педагогіки пов'язана з тим, що військово-педагогічний вплив і взаємодія мають безпосередню практичну, службову спрямованість, тобто фактично кожний військовослужбовець відразу включається у функціонування військового колективу, приступає до військово-професійної діяльності й несе цілковиту особисту відповідальність за якість навчання, свою поведінку, дисципліну, за вирішення задач за призначенням. Військова педагогіка відрізняється від решти педагогічних галузей безпосереднім залученням об'єктів виховання й навчання в реальну професійну діяльність, пов'язану з вирішенням відповідальних задач, які потребують високих морально-психологічних якостей, готовності, вишколу та здатності діяти в складних обставинах, також і з ризиком для життя [1, с.67].

Специфіку військової педагогіки в повній мірі вже на самому початку ХХ ст. відтворювали кадетські корпуси, це засвідчує полковник Російської Армії В.Райковський, стверджуючи в статті «Військове виховання» (1908), що ці навчальні заклади приносять велику користь у справі підготовки командного складу армії. Він пише: «Контингенти корпусів, що виховуються й ведуться з юних років, створюють те, чого жодний навчальний заклад іншого типу зробити не в змозі. Кадетські корпуси, які витримуються в строгому порядку, системі, режимі, виховуючи спартанські звички, виховуючи і характер і волю, поки лише одні дають найкращий матеріал для заповнення проломів, що утворюються через природну втрату командного складу в армії...» [12, с.266].

Дослідник військової педагогіки М.Нещадим зазначає, що усвідомлення важливості офіцерських кадрів для захисту національних інтересів приводить до висновку про те, що потрібно мати єдину державну систему поглядів на зміст, рівні, ступені й організацію їхньої освіти [9, с.280]. Становлення означеного погляду на військову освіту в Російській Імперії припадає на другу половину ХІХ – початок ХХ ст., у цьому процесі важливе місце займають кадетські корпуси як перша, підготовча ланка в структурі військово-навчальних закладів. Історію усвідомлення головної мети діяльності кадетських корпусів та її кристалізацію відтворено в нормативних документах даного періоду.

Так у «Настанові для освіти вихованців військово-навчальних закладів» 1848 р., підписаній начальником Штабу військово-навчальних закладів генерал-майором Я.Ростовцевим, було подано докладні вказівки щодо духу, мети, спрямованості, методів й обсягу морально-розумового виховання у військово-навчальних закладах. Її присікціливо розглянув Імператор Микола І і наклав резолюцію: «Треба прагнути, щоб все було добре усвідомлено й усіма виконано не лише через послухність, а з переконання» [11, с.10]. Оскільки «Настанову» затвердив голова держави, вона набула сили закону. У цьому документі було сформульовано одне з обов'язкових завдань виховного процесу військово-навчальних закладів, що полягає в підготовці офіцера, який усвідомлює «прямі обов'язки майбутнього свого призначення» [8, с. VI].

Коли постає питання реорганізації корпусів у військові гімназії, майже одночасно з'являються

дві службові записки, присвячені критичному розгляду їх реального стану, діяльності та функцій. Обидві написано державними урядовцями, що приймали активну участь у реформах 1860–1870-х рр.: одна належить військовому міністру Д.Мілютіну, який розробив і реалізував програму військової реформи, інша – попечителю Московського навчального округу С.Строганову, який мав великий вплив на політику уряду в галузі освіти й підтримував освітні реформи Д.Толстого. Попри певні розбіжності в поглядах авторів, у цих документах чітко визначено головну мету військово-навчальних закладів – «підготовлювати для армії освічених офіцерів» [13, с.192].

Головним статутним документом, що регламентував організацію навчально-виховного процесу в кадетських корпусах, стало «Положення про кадетські корпуси», затверджене Олександром III 14 лютого 1886 р. Під час складання проекту «Положення» було задекларовано його головне завдання: твердо й точно «установити на законних підставах цілі й загальне спрямування виховання та навчання кадетів, що мають служити вихідним началом для правильного розвитку всієї навчально-виховної діяльності кадетських корпусів, призначених готувати відданих і надійних слуг Престолу й Вітчизни» [11, с.8]. У I главі «Положення» сформульовано ціль підготовчих військово-навчальних закладів: «Кадетські корпуси мають за мету надавати малолітнім, призначеним до військової служби в офіцерському званні, і переважно синам заслужених офіцерів, загальну освіту та відповідне їх призначенню виховання» [11, с.11].

Коли на посаді головного начальника військово-навчальних закладів перебував Великий князь Костянтин Костянтинович (1900–1910), у формулюванні основоположної цілі діяльності кадетських корпусів з'явилися нові важливі нюанси, пов'язані з її гуманізацією. На них вказує колишній вихованець Петровсько-Полтавського корпусу П.Волошин, зазначивши, що до існуючого кадетського катехізису Великий князь додав положення: 1) Звання воїна – почесне, а кадета як майбутнього офіцера – особливо, звідси відміна тілесних покарань для кадетів як образливих і принизливих. 2) Недостатньо вдягнути форму офіцера (і кадета також) – необхідно з гідністю носити все життям. 3) Знущатися, а тим більше бити солдата – неможна; його треба любити, навчати й прагнути зробити з нього справжнього воїна – слугу Царя і Батьківщини. 4) Це може зробити тільки освічений офіцер, тому не можна відвертатися від науки, необхідно знати не лише практичні науки (математику, фізику), але і російську літературу, історію, географію, музику. 5) Не можна ставитися зверхньо до невійськових, чванитися перед ними [2, с.117–118].

Вочевидь, яким би чином не змінювалася організація кадетських корпусів від середини XIX до початку XX ст., головною метою навчально-виховного процесу завжди лишалася підготовка кадрових офіцерів. Зорієнтованість на військову справу, яка відрізняла військово-навчальні заклади від решти, й визначала моральну сутність і спрямованість цієї підготовки.

Війна Російської Імперії з Туреччиною 1877 р. стала фактором, який сприяв глибокому усвідомленню головного призначення кадетських корпусів і сенсу навчання в них самими вихованцями цих закладів, про що свідчить в історичному нарисі, присвяченому століттю військового міністерства, М. Соколов: «Усі подробиці служби, на які раніше вони не звертали уваги, стали для них важливими завдяки усвідомленню великої відповідальності, яка лягає на них як на майбутніх керівників солдатами» [13, с.102].

Описуючи історію кадетських корпусів, М.Соколов зазначає, що перед кадетськими корпусами стояло завдання готувати працелюбну, правдиву й добродісну людину, відданого слугу вітчизни, тому акцент ставився на моральне, розумове та фізичне виховання. З середини 1850-х рр. у кадетських корпусах починає формуватися новий тип вихованця, який прагне самоосвіти, глибоких і міцних знань. За часів керування військово-навчальними закладами генерал-ад'ютанта Я.Ростовцева (1855–1860) в них на високий рівень було піднесено навчання наукам і вже наприкінці 1850-х – на початку 1860-х рр. стала визнаки невідповідність навчальної і виховної частин у роботі корпусів. Тому діяльність Великого князя Михайла Миколайовича на посаді головуєчого військово-навчальними закладами (1860–1863) була спрямована на відновлення порушеної рівноваги й підняття виховної частини на висоту, якої дійшла навчальна, що вимагало реформування корпусів. Отже, найбільш суттєвою рисою перетворення кадетських корпусів на військові гімназії стало посилення виховного елемента. Щоб підкорити волю вихованця й зробити його надійним знаряддям реалізації виховних цілей, взаємини мали будуватися насамперед на довірі й повазі учнів до вихователя, що від останнього вимагало великої уваги до проявів духу, особистості вихованців, зацікавленості обставинами їхнього життя. Показовим є той факт, що за приклад позитивних результатів діяльності військових гімназій у цьому напрямку М.Соколов обирає Полтавський і Київський навчальні заклади [13, с.100].

Виховання стає домінантою в діяльності військового педагога генерал-майора В.Святковського – першого директора Полтавського корпусу. Викладач історії І.Павловський цитує один із його наказів: «Звертаючи увагу на освіту довірених мені кадетів і бажаючи утвердити в них ті якості, якими відрізняються добре виховані юнаки, мені необхідна старання й щира участь усіх моїх

співробітників. Одностайно вселяючи в них страх Божий, благочестя, почуття обов'язку, безмежну відданість царю, безумовну покору начальству, ніжну любов і шанобливість до батьків, повагу до старших, вдячність до вихователів, любов до ближніх, прагнення до розумової освіти й дотримання зовнішньої пристойності – можемо сподіватися, що зробимо їх гідними щедрої ласки, дарованої їм царем і гол. нач. вел. князем Михайлом Павловичем,» – далі автор зауважує: Навряд чи можна більш повно й до того ж так рельєфно висловити мету виховання, яку має переслідувати школа» [10, с.720]. Дійсно, В.Святковський визначає пріоритетні напрямки виховання для першого, створеного на українських землях, військово-навчального закладу інтернатного типу, в який потрапляли діти на ранній стадії формування характеру.

Виховання стає домінантою і в діяльності полковника С.Слуцького, призначеного директором Київського корпусу після його реформування 1865 р. у військову гімназію. Як свідчить один із колишніх вихованців цього закладу, порівнюючи стан виховання в корпусі до і після реформи, «педагогічна робота Слуцького була близькою до ідеалу» [3, с.201], адже повній байдужості свого попередника до духовних проблем дитини він протиставив глибокі знання дитячої психології. Новий директор впровадив педагогічні ради, передовий досвід західних педагогів, елементи родинного виховання, що мало вельми позитивні наслідки: «Життя дітей абсолютно змінилося фізично й духовно. Персонал начальників з новим цивільним елементом під вдумливою директивною С.О.Слуцького став більш стриманим й уважним до дітей. Тілесні покарання зовсім забуті. Діти помітно відчули добре піклування, ласку, справедливість і стали ближчими, довірливими до своїх вихователів» [3, с.199].

Специфіка кадетських корпусів як підготовчої ланки в структурі військово-навчальних закладів обумовлювала пріоритетний характер виховного процесу, спрямованого на формування певного типу світогляду й певних рис характеру, необхідних військовослужбовцю в реалізації його професійної діяльності. У VI главі головного статутного документа кадетських корпусів дореволюційного періоду, «Положенні» 1886 року, подається чітке й розгорнуте визначення завдань виховного процесу, які мають бути реалізовані в цих навчальних закладах: «Виховання в кадетських корпусах, живо просякнуте духом християнського віровчення та чітко узгоджене з загальними початками російського державного устрою, має за головну мету підготовку юнаків, які виховуються для майбутньої служби Царю і Вітчизні, посередництвом поступового, із дитячого віку, прищеплення кадетам тих правильних понять і прагнень, які слугують міцною основою щирої відданості Престолу, свідомого підкорення владі й закону та почуттю честі, добра й правди. Відповідно до цієї мети корпусне виховання має в кожному з кадетів всебічно розвинути фізичні та душевні здібності; правильно сформувати характер, глибоко укорінити благочестя й вірнопідданський обов'язок і твердо закріпити задатки тих моральних якостей, які мають першорядне значення для виховання майбутнього офіцера» [11, с.23].

Прищеплення означених якостей характеру було можливе лише на високоморальному ґрунті. У досліджуваній нами період поняття морального виховання стає вельми актуальним у педагогічній думці Російської Імперії. Характерною особливістю педагогіки XIX ст. є те, що її мета, зміст і методи виховання дітей розглядаються з гуманістичних і релігійно-етичних позицій. Л.Загрекова відзначає, що в російській педагогіці XIX ст. моральне виховання виступало аксіальним у виховному процесі, «здійснюваному родиною, школою, суспільством, і спиралося на потребу моральної діяльності, яка виникає з основних якостей духовної природи людини», моральні ж почуття, «починаючись з симпатії до своєї родини, у процесі розумового розвитку переходять через любов до племені (нації) і вітчизни в любов до людства» [5, с.160]. Такий ідейно-педагогічний контекст часу знайшов своє відображення в працях тогочасних теоретиків, дидактиків і методистів. Значний і різнобічний внесок у розвиток педагогічної думки цього періоду роблять російські педагоги: В.Водовозов, Л.Толстой, П.Лесгафт, В.Острогорський, П.Каптерев, В.Вахтеров, О.Архангельський, К.Вентцель, М.Лалаєв, а також українські: М.Пирогов, К.Ушинський, П.Юркевич, М.Корф. Українська педагогічна думка набуває сили наприкінці XIX ст. Особливу увагу українські педагоги приділяють психології дитини, формуванню її світогляду на етичних засадах рідного народу, національно-культурним аспектам виховання, питанням фізичного й духовного здоров'я, плеканню морально-психологічних якостей особистості. Значний внесок у розвиток ідей виховання зроблено в працях М.Драгоманова, О.Пчілки, І.Сікорського, М.Сумцова, Т.Лубенця, І.Франка, С.Русової, В.Бехтерева, Б.Грінченка, С.Ананьїна, Я.Чепіги-Зеленкевича. Неоцінений вплив на розвиток педагогічної справи мали українські педагоги, викладачі Київського кадетського корпусу П.Житецький і В.Науменко та його директор П.Алексєєв. Визначні здобутки в галузі військової педагогіки цього часу теж належать українцям – М.Драгомирову і О.Бутовському.

Один із найвидатніших вітчизняних представників військової педагогіки генерал М.Драгомиров особливого значення надає поняттю моральності. На його думку, у галузі військової педагогіки виховання виявляється значно важливішим за освіту, оскільки виховання належить до

сфери волі, а освіта – до сфери розуму. Маючи значний бойовий досвід, генерал упевнений, що за умов подальшого ускладнення прийомів і засобів ведення війни, їх застосування чи опору їм потребують від воїна «великого морального напруження» [4, с.603]. Спираючись на історичний досвід воєнних операцій, М.Драгомиров доводить, що в різні епохи, попри неоднакові рівні розвитку бойової техніки, тактики й стратегії, головною діючою силою й визначальним чинником перемоги залишається людина, її «жива сила» та «моральна енергія» [4, с.604].

Як педагог, він вважає, що військове виховання насамперед має бути спрямованим на розвиток моральної та фізичної сторін людини. При цьому моральний бік має бути пріоритетним, адже в бою, як і в будь-якій іншій діяльності, людина робить одне й те саме – реалізує свої розмисли, якщо здатність зважитися на цю реалізацію добре розвинена, то людина досягає своїх цілей. М.Драгомиров подає практичну пораду щодо вироблення означених моральних навичок: «Моральне виховання потребує того ж, що і фізичне, тобто якщо ви бажаєте розвинути певний орган, ви робите ним такі вправи, які зміцнюють мускули органу. Якщо ви бажаєте, щоб офіцер і солдат були якомога більше здатні приводити себе в певний моральний стан, намагайтеся ставити їх у такі обставини, щоб цей настрій виникав у їх душі якомога частіше. Навпаки: треба уникати пробудження тих настроїв, які є не прийнятними для призначення воїна» [4, с.605].

Як обов'язкову умову морального виховання військовослужбовців М. Драгомиров визначає «законність відносин» [4, с.606] між начальником і підлеглим, коли закон ставиться вище особистості кожного з військових незалежно від чину. Без цієї вимоги неможливо розвинути почуття обов'язку, оскільки воно виникає лише там, де людина на практиці бачить, що закон зобов'язує й водночас обороняє від неправдивих посягань. Генерал звертає увагу на виховне значення статуту, адже «законність відносин» у певній мірі регламентується статутом, де чітко визначено права й обов'язки кожного чину. Система глибоко засвоєних правил, які визначають порядок організації та діяльності внутрішньої служби, за своєю суттю спрямована на те, щоб розвинути: по-перше, моральну самостійність військовослужбовців; по-друге, їх розуміння обов'язку; по-третє, інстинктивне відчуття різниці між головними і другорядними службовими обов'язками. Останнє досягається «встановленням чіткої відповідності між дисциплінарними покараннями й правильним розумінням усіх вимог служби» [4, с.607].

Таким чином, М.Драгомиров доклав чимало зусиль для того, щоб у системі військової освіти належне місце зайняла морально-вольова підготовка, створивши струнку військово-педагогічну систему, спрямовану на виховання грамотного, свідомого та ініціативного армієця. Будучи переконаним, що моральна енергія вояка, розвинена і зміцнена цілеспрямованим вихованням, є запорукою перемоги будь-якої армії, генерал М.Драгомиров наполягає на тому, що головна сила армії – це людина, моральна міць і воля якої обумовлена не страхом перед покаранням, а вірою в законний і доцільний характер внутрішньо службових відносин, регламентованих статутом.

Принципами виховання військової моральності, які сформулював М.Драгомиров наприкінці XIX – на початку XX ст., вочевидь керувалися у своїй практичній роботі педагогічні колективи українських корпусів Одеського і Сумського, відкритих саме у цей час.

Свою педагогічну діяльність персонал Одеського корпусу скеровував на розвиток моральних навичок у кадетів на підставі поступового формування думки та підтвердження її на практиці про непорушність законного й доцільного характеру відносин між вихованцем і вихователем. Педагоги у виховному процесі намагалися надати позитивного значення нагляду як засобу виховання, апелюючи при цьому до морально-вольової та духовної сфери вихованців, ставлячи за мету укріпити в них «людину», актуалізуючи в цьому понятті такі аспекти, як совість, самоповага, сила волі, гідність. Про це свідчить офіцер-вихователь, згодом ротний командир корпусу, полковник В.Цитович. Він, як військовий педагог і один з фундаторів виховної системи цього закладу, дає описання її основоположного принципу: «З перших днів заснування корпусу вихователський його персонал приступив до своєї роботи з тим переконанням, що не страх перед покаранням і поліцейський нагляд культивують у хлопчику «людину», а ті духовні дані, які цьому персоналу належить розвинути й зміцнити у своїх вихованцях. Застосовуючи постійний нагляд як засіб, який попереджає проступки й тому сприяє розвитку в кадетах звички утримуватися від небажаних проявів, вихователі намагалися надати нагляду позитивно-виховного значення: вгледівши проявлення небажаних, вихователь закликав вихованця до суду його власної совісті, спонукав до функціонування тих духовних даних, які не дозволили б кадетові зробити цей проступок при більшій своїй інтенсивності. Справа зводилася до того, що кадет твердо засвоював собі таке положення: вихователь – це та сила, яка приходить йому на допомогу для розвитку духовних і фізичних чинників, необхідних, щоб із нього зробити «людину», сила, яка допомагає йому звільнитися від тих негативних якостей, що обтяжують будь-яку «людину»» [14, с.99]. Кадети мали засвоїти: «Нагляд – лише засіб вихователя, застосований до того, хто, обманюючи через слабкодушність чи легковажність, робить те, що в глибині серця сам вважає нехорошим» [14, с.99].

Вихователі ж корпусу мали добре усвідомлювати свої функції та зміст педагогічних дій: «Справа вихователя фіксувати увагу вихованця на хорошому й дати йому руку допомоги для боротьби з пробудженнями до нехорошого» [14, с.99]. У виховному процесі обидві сторони мали чітко розуміти: «Кадет – не арештант, вихователь – не поліцейський; поліцейський же має бути в душі кожної людини: це її совість, повага до самої себе, сила волі, прагнення до високого» [14, с.99].

Дієвість такої педагогічної системи була доведена практично, про це свідчив той факт, що за перші сім років функціонування Одеського корпусу, які описує В. Цитович, у ньому жодного разу не було масових безпорядків [14, с.100]. Керуючись драгомирівськими принципами у своїй військово-педагогічній діяльності, В. Цитович досяг значних результатів: 14 березня 1913 р. з посади офіцера-вихователя його переведено в ротні командири Одеського корпусу, через місяць за відзнаку Цитович отримав звання полковника; за рік він довів довірену йому роту до блискучого стану та перетворив її на стройову.

У Сумському кадетському корпусі драгомирівськими принципами військового виховання керується директор закладу генерал-лейтенант А.Саранчов – колишній вихованець Київського кадетського корпусу, який закінчив Миколаївську академію Генерального штабу. Кадети характеризують його як талановитого викладача й енергійного, вправного керівника, який зумів згуртувати у своєму закладі педагогічний колектив високого рівня професійної майстерності. Так колишній кадет Сумського корпусу О.Ліницький стверджує, що склад викладачів і вихователів, «починаючи з незабутнього Андрія Михайловича Саранчова, був, безумовно, першокласним» [7, с.36]. Інший вихованець Є.Кравченко характеризує директора як людину наділену вельми важливими якостями для педагога й керівника військово-навчального закладу: «Глибокорелігійний, високоосвічений і моральний, він вимагав того ж і від усього складу корпусу. Слід відмітити, що склад вихователів і викладачів був підібраний надзвичайно вдало, і Сумський корпус вважався на другому, після Київського, місці за постановкою освіти й виховання» [6, с.40]. У своїх спогадах Є.Кравченко описує випадок, що характеризує виховні принципи, яких дотримувався А.Саранчов: у період літніх іспитів група кадетів утекла купатися на річку, наступного дня директор наказав порушникам дисципліни вийти зі строю; усі винуватці зробили крок уперед; серед них був віце-унтер-офіцер і двоє кадетів, що мали 7-м балів за поведінку – цій трійці за таку провину загрожував «вовчий квіток». Кравченко згадує: «Недобре, – сказав генерал, – що ви порушите мій наказ, особливо ви, віце-унтер-офіцер! Але за те, що у вас є мужність і ви зізналися, – я обмежусь арештом...» [6, с.43].

Моральний аспект виховання майбутніх військовиків у кадетських корпусах Наддніпрянщини від початку їх створення був на належному рівні, зокрема про це свідчить той факт, що за всю історію їхнього існування в них практично не було масових заворушень, які завжди певною мірою обумовлені недостатнім рівнем виховної роботи педагогічного колективу.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку... Як бачимо, у кадетських корпусах Наддніпрянської України в досліджуваній період: по-перше, формується підхід до військової освіти як до єдиної державної системи поглядів на зміст, рівні й ступені її організації; по-друге, постає військова педагогіка як нова педагогічна галузь, провідне місце в якій займають ідеї українського педагога генерала М.Драгомирова. Цей процес розгортається в епоху активного реформування різних сфер суспільного життя Російської Імперії. У контексті реформ військової освіти важливе місце займають кадетські корпуси, як перша, підготовча, ланка в структурі військово-навчальних закладів, де нагальним постає питання чіткого визначення мети, спрямованості, методів й обсягу морально-розумового виховання. Як би не змінювалася організація кадетських корпусів у ході реформування, головною метою навчально-виховного процесу завжди лишалася підготовка кадрових офіцерів, що визначало специфіку моральної домінанти у вихованні кадетів. У кадетських корпусах на початковій ланці військової освіти пріоритетний характер належав виховному процесу, спрямованому на формування певного типу світогляду й певних рис характеру, необхідних військовослужбовцю в реалізації його професійної діяльності. Таку настанову успішно здійснювали директори українських корпусів, творчо впроваджуючи в життя тогочасну військово-педагогічну думку, а не механічно керуючись інструкціями Головного управління військово-навчальних закладів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Военная педагогика / под общ. ред. О. Ю. Ефремова. – СПб. : Питер, 2008. – 640 с.
2. Волошин П. Петровский Полтавский кадетский корпус / П. Волошин // Сборник памяти Великого князя Константина Константиновича, поэта К. Р. / ред. А. А. Геринг. – Париж : Издание Совета обще-кадетских объединений за рубежом, 1962. – С. 117–119.
3. В Т. Два режима // Разведчик. – 1914. – № 1221. – С. 197–201.
4. Драгомиров М. И. Подготовка войск в мирное время (воспитание и образование) / Михаил Иванович Драгомиров // Драгомиров М. И. Избранные труды. Вопросы воспитания и обучения войск / под. ред.

- Л. Г. Бескровного. – М. : Военное изд-во Министерства обороны Союза ССР, 1956. – С. 603–684.
5. Загрекова Л. В. Официальная педагогика России XIX века: методологический и содержательный аспекты / Л. В. Загрекова // Педагогическое обозрение. – 2001. – № 3. – С. 157–160.
6. Кравченко Е. Сумской кадетский корпус (1903-1910): Глава из воспоминаний / Е. Кравченко // Сумской кадетский корпус (1900–1950). – Сан-Франциско, 1955. – С. 40–45.
7. Ляницкий А. Воспоминания из корпусной жизни / А. Ляницкий // Сумской кадетский корпус (1900–1950). – Сан-Франциско, 1955. – С. 34–39.
8. Наставление для образования воспитанников военно-учебных заведений. Высочайше утверждено 24-го декабря 1848 года. – СПб.: Типография Военно-Учебных Заведений, 1849. – 37 с.
9. Нецадим М. І. Військова освіта України: Історія, теорія, методологія, практика: Монографія / Микола Іванович Нецадим. – К.: Київський університет, 2003. – 852 с.
10. Павловский И. Ф. Петровский Полтавский корпус. К истории этого корпуса / Иван Францевич Павловский // Русская старина. – 1886. – Т. LII. – Сентябрь. – С. 717–723.
11. Положение о кадетских корпусах, высочайше утвержденное 14 февраля 1886 года. – СПб.: тип. М. М. Стасюлевича, 1886. – 94 с.
12. Райковский В. Л. Военное воспитание / Викентий Логинович Райковский // О долге и чести воинской в российской армии: Собрание материалов документов и статей / сост. Ю. А. Галушко, А. А. Колесников; под ред. В. Н. Лобова. – М. : Воениздат, 1990. – С. 261–270.
13. Соколов Н. А. Столетие военного министерства. 1802-1902. Главный штаб. Исторический очерк / Николай Афанасьевич Соколов. – Т. 10. – Ч. 3 / под ред. Д. А. Скалона, П. В. Петрова. – СПб.: Типография поставщиков двора его Императорского Величества товарищества М. О. Вольф, 1914 – 218 с.
14. Цытович В. В. Одесский Великого князя Константина Константиновича кадетский корпус за первые семь лет его существования / Владимир Викторович Цытович / под. ред. С. В. Петровского. – Одесса : Типография Е. И. Фесенко, 1906. – 229 с.

Аннотация

Ю.А.Комиренко

Моральное воспитание в кадетских корпусах Надднепрянской Украины второй половины XIX – начала XX ст. в контексте формирования военной педагогики как новой научно-практической сферы

В статье, на основе типологически разных источников, высвечивающих дореволюционный опыт кадетских корпусов, раскрыто, как в воспитательной деятельности педагогических коллективов Полтавского, Киевского, Одесского и Сумского корпусов во второй половине XIX – в начале XX ст. реализовывались руководящие указания Главного управления военно-учебных заведений и моральные наставления военно-педагогической мысли того времени, репрезентированной прежде всего в работах украинского военного педагога генерала М. Драгомырова. Выяснено, что в контексте реформ военного образования 1860–1870-х гг., невзирая на существенную реорганизацию форм, структуры и содержания учебно-воспитательного процесса в кадетских корпусах, которые представляли собой начальную ступень в системе военно-учебных заведений, неизменной оставалась их главная цель – подготовка кадровых офицеров; таким образом приоритетный характер принадлежал воспитательному процессу, направленному на формирование определённого типа мировоззрения и определённых черт характера и моральных качеств, необходимых военному служащему в реализации его профессиональной деятельности.

Ключевые слова: кадетский корпус, военная гимназия, учебно-воспитательное заведение, моральное воспитание, морально-волевая подготовка, характер, реформа, военная педагогика, военное образование, военный служащий.

Summary

Y.A.Komirenko

Moral Education in the Cadet Corps of the Dnieper Ukraine in the Second Half of XIX - Early XX Century in the Context of Formation Military Pedagogy as a New Scientific-Practical Field

The article is based on different sources, which cover pre-revolutionary experience of cadet corps, shows the way how instructions of directorate General of military-educational institutions are followed in Poltava, Kyiv, Odessa and Sumy cadet corps in the second half of XIX – early XX century, which is said in works of general M. Dragomyrov. Within the context of military educational reform of 1860-1870, in spite of the reorganization of form, structure and context of military educational process, the main goal stays to be the same – to prepare regular officers; afterwards the priority was placed on educational process, directed towards the formation of a defined world view, personality traits and moral qualities, necessary for the serviceman professional activity.

Key words: cadet corps, military school, educational institution, moral education, moral and volitional training, character, reform, military pedagogy, military education.

Дата надходження статті: «10» жовтня 2013 р.